

Marek Delong

Stanowisko papieża Jana Pawła II wobec integracji europejskiej

Polityka i Społeczeństwo nr 8, 37-44

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Marek Delong

STANOWISKO PAPIEŻA JANA PAWŁA II WOBEC INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ

Wejście Polski do Unii Europejskiej stało się istotne nie tylko ze względów ekonomicznych, ale także z perspektywy duchowych wartości kształtujących proces integracji europejskiej. Kościół katolicki w Polsce wspierał przygotowania naszego kraju do zjednoczenia z Unią Europejską. Głosząc papieskie nauczanie, uznawał dążenie do tego, aby Polska zajęła odpowiednie miejsce w politycznych i gospodarczych strukturach zjednoczonej Europy. Nie może ona jednak zatracić swojego oblicza duchowego i kulturowego, które kształtowało się w ścisłym związku z chrześcijaństwem. Dlatego też Kościół polski zadeklarował się jako sojusznik ekip rządzących w obronie tych wartości i jednocześnie sprzeciwił się konsumpcyjnemu modelowi życia i redukcji integracji europejskiej wyłącznie do aspektów ekonomicznych i politycznych. Poza tym papież Jan Paweł II wiązał duże nadzieje z obecnością Polski w Europie. Był przekonany, że nasz naród, bogaty kulturowo i duchowo, może przyczynić się do umocnienia pokoju i bezpieczeństwa na kontynencie.

Jan Paweł II uznał, że stanowisko papieża Leona XIII wyrażone w encyklice „*Rerum novarum*” nadawało Kościołowi „uprawnienia obywatelskie” w zmiennych rzeczywistościach życia społecznego, a w późniejszym okresie prawa te zostały potwierdzone. Papież przypominał, że misja ewangelizacyjna Kościoła, przejawiająca się w jego nauczaniu społecznym zapoczątkowanym przez papieża Leona XIII, trwa nadal i w ogóle nie traci na aktualności. Doktryna społeczna Kościoła broni godności osoby ludzkiej i określa właściwe rozwiązania problemów społeczno-gospodarczych w duchu chrześcijańskich zasad. Papież Jan Paweł II mówił o konieczności zaistnienia katolickiej nauki społecznej w życiu narodów, gdyż jest to doktryna jedności i pokoju, kierująca się zasadami miłości i sprawiedliwości (Jan Paweł II 1996: 370).

Dla nauczania społecznego Kościoła¹ charakterystyczna jest niewielka liczba tekstów doktrynalnych, które dotyczą Europy, ale Kościół katolicki zawsze był obecny w tle procesów integracyjnych po II wojnie światowej, zachęcając i moralnie aprobując tendencje unifikacyjne (Pieronek 1997: 101). Papiestwo z uwagą i sympatią śledziło wysiłki zmierzające do utworzenia Wspólnoty Europejskiej, o czym świadczyła obecność w korpusie dyplomatycznym nuncjusza reprezentującego Stolicę Apostolską (Jan Paweł II 1985: 205). Jako pierwszy wypowiedział się o Europie papież Pius XI w encyklice „*Quadragesimo anno*”, która została napisana w czterdziestą rocznicę ukazania się encykliki Leona XIII „*Rerum novarum*”. W dokumencie tym Pius XI ostrzegał przed zagrożeniem ze strony brutalnego komunizmu dla całego kontynentu europejskiego (Zwoliński 2001: 171).

Zdecydowanie częściej zabierał głos na temat Europy jego następca papież Pius XII. Zaproponował on zjednoczenie kontynentu w postaci ogólnoeuropejskiej konfederacji państw o rozwiązaniach ustrojowych odwzorowanych na porządku konstytucyjnym Konfederacji Szwajcarskiej. W 1946 r. papież wskazywał na budujący przykład Szwajcarii, która w dobie wszechpanowania nacjonalizmu korzysta z owoców siły i pokoju zrodzonych dzięki jedności obywatelskiej. Pius XII krytykował Europę za odejście od nauki Chrystusa, której strażniczką i nauczycielem jest Stolica Apostolska. Odrzucanie przez Europę zasad moralnych nauki katolickiej niszczy jej jedność duchową, którą zawdzięcza wychowaniu w duchu chrześcijańskim. Pius XII mówił o bezideowości szerzącej się w różnych krajach europejskich i jednocześnie przypominał o roli Kościoła w dziejach Europy, odwoływał się do wielkości dziejów chrześcijańskiej Europy i dobrodziejstw cywilizacyjnych jedności chrześcijaństwa z Europą.

Idea jedności europejskiej była rozwijana również w nauczaniu następcy Piusa XII papieża Jana XXIII, który wyrażał poparcie dla procesów integracyjnych, głosząc, podobnie jak poprzednik, konieczność poszanowania wartości chrześcijańskich i podkreślenia chrześcijańskich korzeni cywilizacji europejskiej. W przeciwieństwie do poprzednika Jan XXIII nie próbował określać kształtu ustrojowego zintegrowanej Europy. Papież Paweł VI również zabierał głos w sprawie integracji europejskiej. W większym stopniu nauczanie jego cechowało podejście

¹ Nauczanie społeczne Kościoła – nauka głoszona przez Kościół w dziedzinie społecznej. Odnosi się do szeroko rozumianej działalności ludzkiej we wszystkich zakresach jej uspołecznienia.

antropologiczne. Papież wskazywał wprawdzie na różnice polityczne, gospodarcze i kulturowe, ale jego rozważania miały przede wszystkim kontekst ogólnoświatowy.

Najbardziej jednak przejrzystą i konsekwentną wizję zjednoczonej Europy w warunkach podziału, jaki wytyczyła „żelazna kurtyna”, sformułował papież Jan Paweł II. Znamienny jest też fakt, że ani Pius XII, ani Jan XXIII, ani Paweł VI, chociaż popierający procesy integracyjne w Europie Zachodniej i przyszłe utworzenie Unii Europejskiej, nigdy nie utożsamiali państw zachodnich z Europą jako całością. „Ale dopiero Jan Paweł II – pisał Jerzy Kłoczkowski – z ogromną konsekwencją i zaangażowaniem zaczął przypominać Europejczykom o „dwóch płucach” Starego Kontynentu. W 1980 r. posłużył się nawet pojęciem Europy od Atlantyku do Uralu, użytym wcześniej przez de Gaulle’a, co niektórym komentatorom dało podstawę do refleksji na temat podobieństw „Europy Wojtyły” i „Europy de Gaulle’a” (Kłoczkowski 2002: 125). Zbiór wypowiedzi Jana Pawła II na temat jedności europejskiej z lat 1978–1999 *Profezia per l’Europa* liczy ponad tysiąc stron i zawiera 669 tekstów. Ma to istotne znaczenie, wzięwszy pod uwagę, że w latach 1939–1978 papieskich wystąpień na temat Europy było 136 (Pius XII wypowiadał się 36 razy, Jan XXIII – 7 razy i Paweł VI – 93 razy) (Usiądek 2007: 32). Oprócz nauczania papieskiego, które zajmuje pozycję nadrzędną, należy też przypomnieć symboliczne gesty papieża, jego postawę, spotkania czy decyzje. Jan Usiądek podkreślił następujące: mszę świętą odprawioną w Auschwitz w czerwcu 1979 r., przemówienie wygłoszone przy bramie Brandenburskiej w Berlinie w czerwcu 1996 r., mszę świętą odprawioną „na śniegu” w Sarajewie w kwietniu 1997 r., wizytę w instytucjach europejskich w Strasburgu w październiku 1988 r., przypominanie świętych męczenników, którzy wypełniali historię kontynentu europejskiego: Benedykta, Cyryła, Metodogo, błogosławionych: Edyty Stein, Brygidy ze Szwecji, Katarzyny ze Sieny. Spraw europejskich dotyczyły też dwa zgromadzenia synodu biskupów – w roku 1991 i w 1999. Wszystkie papieskie enuncjacje europejskie były w całości bądź częściowo poświęcone zjednoczeniu Europy i kulturze europejskiej ukształtowanej na wartościach chrześcijańskich (Usiądek 2007: 33).

Papieskie koncepcje zakładały integrację nie tylko na płaszczyźnie strukturalnej, ale także na płaszczyźnie kulturowej. Wielki autorytet papieża ułatwił szybkie zrozumienie jego nauczania europejskiego w Kościołach Europy Zachodniej. Nauczanie to miało charakter uniwersalny i ponadczasowy choćby z tego względu, że rozumienie Euro-

py przez Jana Pawła II było zdecydowanie odmienne od powszechnie uznawanego pod koniec lat siedemdziesiątych XX wieku. „Różnice te – pisał Michał Drzonek – były już widoczne w pojmowaniu granic Europy. Dość przypomnieć, że tuż przed wyborem na Stolicę Piotrową kardynał Karol Wojtyła jasno sprecyzował podstawy swojego nauczania europejskiego w artykule pt. *Gdzie znajduje się granica Europy?*, który ukazał się we Włoszech wiosną 1978 r. Już ten tekst Jana Pawła II wyraźnie pokazywał, iż w nauczaniu Karola Wojtyły granice Europy były o wiele szersze niż te wytyczone na mapach Starego Kontynentu u schyłku lat siedemdziesiątych XX wieku” (Drzonek 2006: 31)². Kardynał Karol Wojtyła wyróżnił dwa rodzaje europejskości: europejskość wschodnią i europejskość zachodnią, który to podział jest wynikiem funkcjonowania dwóch konkurencyjnych wobec siebie ośrodków chrześcijaństwa, czyli Konstantynopola i Rzymu. Na obszarze oddziaływania Rzymu i papieżstwa ukształtowała się europejskość zachodnia, a europejskość wschodnia powstała pod wpływem Konstantynopola. Zdaniem Wojtyły na niektórych obszarach doszło do zetknięcia się europejskości wschodniej i zachodniej, czego przykładem jest obszar Polski. Charakterystyczną cechą relacji tych dwóch modeli był brak ekspansywności któregośkolwiek z nich, a zamiast tego dochodziło do stykania i wzajemnego przenikania.

Papieskie nauczanie europejskie jest bardzo ważne dla całokształtu myśli Jana Pawła II. Jest ono ściśle związane z doświadczeniami polskimi, a szczególnie doświadczeniami Kościoła polskiego drugiej połowy XX wieku, który podkreślał rolę duchowych korzeni jako podstawy ludzkiej tożsamości i godności. Postacią symbolizującą w Polsce ten kierunek był prymas Stefan Wyszyński, dążący do związania jak największej rzeszy wiernych milenijną, chrześcijańską tradycją Polski (Kłoczkowski 1990: 9). Papież Jan Paweł II był gorącym rzecznikiem realizacji idei jedności europejskiej, ale nie mogłaby ona nastąpić bez udziału w procesach integracyjnych wszystkich państw położonych na kontynencie europejskim, a przede wszystkim tych położonych we wschodniej jego części. Pełne zjednoczenie Europy będzie urzeczywistnione po połączeniu dwóch jej płuc. „Pragnieniem moim – mówił papież – jako najwyższego pasterza Kościoła Powszechnego, przybyłe-

² Pojmowanie kontynentu europejskiego tylko w kategoriach Europy Zachodniej ma odległą tradycję w historiografii, np. Leopold von Ranke uznawał, że historia Europy jest historią ludów germańskich i romańskich, które kształtowały jej dzieje w ostatnich stuleciach. Zob. Kłoczkowski 1990: 9.

go z Europy Wschodniej i znającego aspiracje ludów słowiańskich, owego drugiego «płuca» naszej wspólnej europejskiej ojczyzny, jest, aby Europa, wybierająca suwerennie swe wolne instytucje, mogła z czasem rozrosnąć się do rozmiarów, jakimi obdarzyła ją geografia, a zwłaszcza historia” (Jan Paweł II 1988: 45). Całkowita integracja strukturalna będzie też wyrazem realizacji dziejowej sprawiedliwości, czyli przyjęcia państw bloku sowieckiego wcześniej zostawionych własnemu losowi przez Zachód za „żelazną kurtyną”. Według papieża już sam podział na Zachód i Wschód jest sam w sobie zły, gdyż jest oznaką rzeczywistego podziału, a nawet jego przyczyną. Aby go przezwyciężyć, narody powinny współdziałać solidarnie w ramach systemu międzynarodowego (Simon 1991: 20). „To Jan Paweł II – pisał ksiądz Andrzej Zwoliński – przy milczeniu polityków i intelektualistów Zachodu, upominał się o pełne prawa dla wszystkich narodów Europy, co było i ciągle jest warunkiem wstępnym umożliwiającym budowę międzynarodowej jedności” (Zwoliński 2001: 172–173).

Pełne zjednoczenie Europy wymaga nie tylko integracji w sferze strukturalnej, ale też oparcia jedności europejskiej na fundamentach wartości chrześcijańskich, które są zasadniczym elementem historycznego dziedzictwa Europy. Jan Paweł II akcentował o wiele silniej niż jego poprzednicy znaczenie korzeni chrześcijaństwa wschodniego i zachodniego, przypominał o roli kultur i pamięci narodowych. Wedle koncepcji papieskich europeizacja w aspekcie kulturowym byłaby zrealizowana poprzez utworzenie Europejskiej Wspólnoty Ducha. Podstawą jej funkcjonowania powinny być wartości chrześcijańskie, ale z poszanowaniem odrębności i różnorodności innych nurtów konstytuujących europejskie dziedzictwo. „W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych – pisał Michał Drzonek – można dostrzec mocniejsze akcentowanie innych wątków europeizacji, takich jak np. nawiązywanie do wkładu judaizmu i islamu w ukształtowanie się norm etycznych, politycznych i ekonomicznych w Europie. To z kolei dało asumpt do ukazania współzależności osiągnięcia jedności europejskiej z uzyskaniem pozytywnych efektów nie tylko w dialogu ekumenicznym, ale i międzyreligijnym” (Drzonek 2006: 33). Papież zwracał uwagę na chrześcijańskie korzenie Europy i na fakt, że nie zamyka się ona w swojej zachodniej części. Wielką wymowę miało ogłoszenie przezeń świętych patronów Słowian – Cyryla i Metodego współpatronami kontynentu obok świętego Benedykta, uosabiającego Zachód (Kłoczkowski 1990: 18).

Jan Paweł II wyraził poparcie dla procesu integracji europejskiej i jednocześnie krytykował eurosceptyków za wykorzystywanie autory-

tetu Kościoła katolickiego w ich poglądach i działaniach. Papież zachęcał chrześcijan do udziału w działaniach integracyjnych, podkreślał, że Kościół nie jest przeciwny integracji, jeżeli będzie ona oparta nie tylko na przesłankach ekonomicznych, ale także duchowych. Jednym z najważniejszych papieskich wystąpień na temat jedności kontynentu było przemówienie wygłoszone podczas mszy św. w Gnieźnie 3 czerwca 1997 r. wobec zgromadzonych wiernych i prezydentów Polski, Czech, Litwy, Niemiec, Słowacji, Ukrainy i Węgier: „Czyż nie można powiedzieć, że po upadku jednego muru, tego widzialnego, jeszcze bardziej odsłonił się inny mur, niewidzialny, który nadal dzieli nasz kontynent – mur, który przebiega przez ludzkie serca? [...] Nawet niewątpliwe osiągnięcia ostatniego okresu na polu gospodarczym, politycznym, społecznym nie przesłaniają istnienia tego muru. Jego cień kładzie się na całej Europie. Do prawdziwego zjednoczenia kontynentu europejskiego droga jeszcze jest daleka. Nie będzie jedności Europy, dopóki nie będzie ona wspólnotą ducha. Ten najgłębszy fundament jedności przyniosło Europie i przez wieki go umacniało chrześcijaństwo, ze swoją Ewangelią, ze swoim zrozumieniem człowieka i wkładem w rozwój dziejów ludów i narodów” (Jan Paweł II 1997: 274–275).

Według Jana Pawła II zdobycze gospodarcze osiągnięte w procesie integracji nie są wystarczające i nie powinny być traktowane jako jedyny wyznacznik jedności europejskiej, ale jako środek przydatny do osiągnięcia pełnej jedności, opartej na „wspólnocie ducha”. Problematyka europejska była ujęta w nauczaniu Jana Pawła II całościowo, gdyż dostrzegał on nie tylko Europę Zachodnią, ale cały kontynent. Papież nigdy nie próbował określać szczegółów rozwiązań integracyjnych. „Najistotniejszy jest fundament – pisał Jerzy Kłoczkowski – a ten stanowią kultura i duchowość (w ostatecznym rozrachunku o wiele ważniejsze od polityki czy gospodarki)” (Kłoczkowski 2002: 125).

W czasie pontyfikatu Jana Pawła II miało miejsce największe rozszerzenie Unii Europejskiej. W papieskiej wizji zjednoczonej Europy bardzo ważne miejsce zajmują kraje postkomunistyczne, w których procesy transformacji ustrojowej i gospodarczej ukazały, jak wielkich zniszczeń dokonał w tych krajach komunizm. Na przykładzie Polski widać wyraźnie, że odzyskana wolność została oderwana od odpowiedzialności, stała się wartością absolutną, co jest w istocie zekstremalizowaną realizacją wolności lansowanej w liberalizmie zachodnioeuropejskim. We współczesnej kulturze europejskiej dostrzegamy wiele oznak kryzysu, takich jak: pomniejszanie wspólnych wartości idealnych oraz zasad etycznych, sekularyzacja i niszczenie trendów moralnych,

degradacja samego człowieczeństwa przez izolowanie go od podłoża wartości kulturowych i duchowych. Pomimo tych negatywnych zjawisk papieska wizja zakłada możliwość przezwyciężenia kryzysu i autentycznego zjednoczenia Europy (Bortkiewicz 1998: 4–6).

W wywiadzie wydrukowanym we włoskim dzienniku „La Stampa” Jan Paweł II mówił, że w Polsce panuje błędne pojęcie na temat wejścia naszego kraju do Europy (*Papież pomiędzy Zachodem a Wschodem* 1993: 83–84). „Rzecz jasna, nie jestem przeciwny – stwierdził Jan Paweł II – tzw. wejściu Polski do Europy, jestem jednak przeciwny próbom uczynienia z tego swego rodzaju bożka, fałszywego bożka. Według zwolenników tego planu wejście do Europy miałyby oznaczać wprowadzenie w Polsce całego systemu ultraliberalnego, konsumistycznego, pozbawionego wartości i wprowadzenie go siłą propagandy. [...] W rzeczywistości Polska nie musi wchodzić do Europy, ponieważ jest w Europie, jest w jej centrum. Ważne, by weszła do niej ze swymi wartościami, nie dostosowując się bezkrytycznie i ślepo do zachodnich obyczajów, nie przyswajając sobie tego, co w nich najgorsze” (*Papież pomiędzy Zachodem a Wschodem* 1993: 84). Papież przestrzegał Polskę, która zrzuciła z siebie jarzmo komunizmu, że zagraża jej zanik życia duchowego ze wszystkimi z takimi jego negatywnymi konsekwencjami, jak: ekonomizm, konsumpcjonizm i indyferentyzm. Zdaniem Jana Marii Jackowskiego jest to tym bardziej niebezpieczne, że w mediach, pod chwytliwym hasłem „powrotu do Europy”, lansuje się prawie wyłącznie tę wizję Europy, która odwołuje się do agnostycyzmu i humanizmu laickiego, czyli koncepcji, która wartości chrześcijańskie jako korzenie cywilizacji europejskiej traktuje i toleruje co najwyżej jako zwyczajowe elementy kulturowe (Jackowski 1993: 130).

Jan Paweł II był papieżem, który wprawił w ruch kontynent europejski XXI wieku wyraźnie jeszcze podzielony, ale jednocześnie zjednoczony dziesięcioma wiekami chrześcijaństwa. W sposób oczywisty dążył do wzmocnienia chrześcijaństwa w Europie poprzez jej pełne zjednoczenie. Był papieżem, który miał swoją wizję Europy i konsekwentnie ją realizował, stając się prorokiem naszych czasów (Guetta 1991: 120–121). Pragnął, aby Europa zjednoczyła się w granicach, jakie nadała jej geografia, a przede wszystkim historia. Konsekwentnie zabiegał o przyjęcie do Unii Europejskiej krajów słowiańskich, podkreślając przy tym, że Europa Zachodnia ma do spłacenia dług sprawiedliwości wobec krajów wyzwolonych spod jarzma komunizmu (Pieronek 1997: 108).

Bibliografia

- Bortkiewicz P., 1998, *Etos zjednoczonej Europy w nauczaniu Jana Pawła II*, „Życie i Myśl”, styczeń–marzec 1998.
- Drzonek M., 2006, *Między integracją a europeizacją. Kościół katolicki w Polsce wobec Unii Europejskiej w latach 1997–2003*, Kraków.
- Guetta B., 1991, *Papież, wolność, kapitalizm*, „Znak”, nr 438, 11.
- Jackowski J.M., 1993, *Bitwa o Polskę*, Warszawa.
- Jan Paweł II, 1989, *Przyszła zjednoczona Europa. Przemówienie papieża wygłoszone na forum Parlamentu Europejskiego w Strasburgu 11 października 1988 roku* [w:] A. Rotfeld (red.), *Wizje Europy*, Warszawa.
- Jan Paweł II, 1996, *Centesimus annus*, Rzym – Lublin.
- Jan Paweł II, 2003, *Homilia wygłoszona podczas Mszy św. w Gnieźnie 3 czerwca 1997 roku* [w:] S. Sowiński, R. Zenderowski, *Europa drogą Kościoła. Jan Paweł II o Europie i europejskości*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Jan Paweł II, 2003, *Przemówienie wygłoszone w siedzibie Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej w Brukseli 20 maja 1985 roku* [w:] S. Sowiński, R. Zenderowski, *Europa drogą Kościoła. Jan Paweł II o Europie i europejskości*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Kłoczkowski J., 1990, *Nasza Europa Środkowo-Wschodnia*, „Znak”, nr 416, 1.
- Kłoczkowski J., 2002, *Drugie płuco Europy*, „Znak”, nr 566, 7.
- Papież między Zachodem a Wschodem. Wywiad z Janem Pawłem II*, 1993, „Życie i Myśl”, październik–grudzień 1993.
- Pieronek T., 1997, *Stolica Apostolska a Unia Europejska* [w:] H. Juros (red.), *Europa i Kościół*, Warszawa.
- Simon H., 1991, *Jan Paweł II wobec naszych czasów*, „Znak”, nr 433, 6.
- Usiądek J., 2007, *Myśl polityczna papieża Jana Pawła II o integracji europejskiej* [w:] *Polska. Unia Europejska. Świat. Wybrane problemy*, red. J.M. Fiszer, Warszawa.
- Zwoliński A., 2001, *Państwo a Europa*, Warszawa.